

ОРЛОВСЬКА
Наталя Анатоліївна

ШТРАФ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Вітчизняна модель кримінально-правового впливу на юридичну особу передбачає, що, оскільки суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового впливу, які не є формами реалізації кримінальної відповідальності, підставою їхнього застосування є не склад злочину, а факт причетності до злочину (інтерес/користь юридичної особи, реалізовані/досягнені вчиненням злочином).

У вичерпний перелік заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб, включені штраф, конфіскація майна та ліквідація. При цьому штраф і ліквідація визначені як основні заходи, а конфіскація – як додатковий, який застосовується у випадку ліквідації юридичної особи.

Таке законодавче рішення порушує внутрішньогалузевий аспект принципу системності – однієї з провідних ідей формування тексту кримінального законодавства. Особливу увагу привертає саме штраф, адже це не лише один з найзастосованіших видів основних покарань, штраф є так званим типовим покаранням, адже він включений у типові санкції, які визначають ступінь тяжкості злочину. І поряд із цим штраф визначається як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Вельми наглядною в цьому плані є регламентація штрафу як заходу кримінально-правового характеру (до речі, а якого ще характеру можуть бути заходи, передбачені КК України), що, у співставленні з унормуванням штрафу як покарання, викликає багато питань.

Відповідно до загального визначення штрафу (ч. 1 ст. 53 КК України) – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53. В цей же час регламентація штрафу як заходу кримінально-правового характеру у ст. 96-7 КК України базується на його розумінні як грошової суми, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення.

Стягнення можна вважати родовим поняттям для негативної реакції на порушення (у тому числі, невиконання обов'язків) у різних галузях права, для примусових заходів, у яких ця реакція втілюється. Важливість об'єктів кримінально-правової охорони, яка корелює суворості реакції на посягання на ці об'єкти, перетворює стягнення на покарання. Сут-

ність останнього полягає в обмеженні певних прав та свобод (саме тому ч. 1 ст. 50 КК України розуміє покарання як захід примусу, який полягає у певному правообмеженні засудженого).

Зрозуміло, що юридична особа не є суб'єктом злочину, а штраф, який застосовується до неї, не є покаранням, але хіба внаслідок цього він позбавляється ознак стягнення? Вбачається, що у цьому випадку ми маємо справу з примусовим заходом як різновидом реакції на причетність до злочину. Звернемо увагу на те, що, незважаючи на очевидний фінансовий характер штрафу, ані у якості покарання, ані у якості заходу кримінально-правового характеру він не пов'язується виключно з корисливими посяганнями, тобто характер суспільної небезпеки злочину не є вирішальним для законодавця при включенні штрафу до числа покарань/заходів, які можуть бути призначені за вчинення певного злочину/причетності до вчинення певного злочину.

Процесуальною підставою застосування штрафу як виду покарання є обвинувальний вирок суду. Лише суд, обираючи остаточну міру покарання, визначає, що до винної особи застосовується саме штраф у певному розмірі. Процесуальною підставою для застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи також є обвинувальний вирок суду, у резолютивній частині якого міститься рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України). Але така подібність не заважає законодавцеві застосовувати різні формулювання: «накладається судом» / «сплачується на підставі судового рішення». Чи штраф як покарання не сплачується, чи штраф як кримінально-правовий захід не визначається судом, а формально перераховується в бюджет держави з огляду на постановлення обвинувального вироку?

Відповідно до ч. 2 ст. 53 КК України розмір штрафу як основного покарання, яке призначається за злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Іншими словами, законодавець розглядає штраф як своєрідний «податок на шкоду (незаконний дохід)» – цей «податок» становить мінімум 100% від розмірів шкоди (незаконного доходу). При цьому розмір штрафу може або дорівнювати розміру шкоди (незаконного доходу), або перевищувати його.

В свою чергу, щодо юридичної особи суд застосовує штраф, виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди (ч. 1 ст. 96-7 КК України). У випадку, коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд визначає розмір штрафу залежно від ступеня тяжкості злочину, до якого дана юридична особа була причетна (ч. 2 ст. 96-7 КК України).

В контексті законодавчого рішення щодо визначення розміру штрафу залежно від розміру шкоди вбачається необхідним поставити питання про його кореляцію приписам про спеціальну конфіскацію. Спеціальна конфіскація застосовується тільки до фізичних осіб, які вчинили так звані корупційні злочини. Юридичні особи можуть бути причетні до вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 368-3, ч.ч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК України, але спеціальна конфіскація чомусь не включена у перелік заходів, які можуть бути до них застосовані.

В аспекті, що розглядається, слід акцентувати увагу на такому предметі спеціальної конфіскації як гроші, цінності або інше майно, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, який можна розглядати як отриманий внаслідок злочину дохід/неправомірну вигоду. Щодо фізичної особи застосовується штраф у розмірах не менш, ніж розміри отриманого внаслідок злочину доходу, та спеціальна конфіскація всього цього доходу.

Для юридичної особи – штраф у подвійному розмірі доходу. Поряд із цим у ч. 2 ст. 96-6 КК України зазначається, що при застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Видається очевидним намагання суттєво посилити фінансовий вплив на юридичних осіб порівняно з фізичними особами, винними у вчиненні злочинів. Однак формулювання «не може бути меншим», застосоване щодо розмірів штрафу, віддає визначення цих розмірів на розсуд суду, внаслідок чого винна особа не застрахована від вельми значних фінансових обтяжень.

Крім цього, виникає питання співвідношення ступеня тяжкості злочинів та розмірів штрафів (ст. 12, 96-7 КК України):

- злочин невеликої тяжкості – штраф як покарання до 3 тис. НМДГ (нижня межа штрафу – 30 НМДГ), штраф як захід від 5 тис. до 10 тис. НМДГ;
- злочин середньої тяжкості – штраф як покарання від 3 тис. до 10 тис. НМДГ, штраф як захід від 10 тис. до 20 тис. НМДГ;
- тяжкий злочин – штраф як покарання від 10 тис. до 25 тис. НМДГ; штраф як захід від 20 тис. до 50 тис. НМДГ;
- особливо тяжкий злочин – штраф як покарання понад 25 тис. НМДГ (верхня межа штрафу – 50 тис. НМДГ); штраф як захід від 50 тис. до 75 тис. НМДГ.

У даному контексті слід зауважити, що законодавець у ст. 96-7 КК України не створює паралельної класифікації суспільно небезпечних діянь. Йдеться про єдиний підхід до диференціації злочинів за ступенем тяжкості. Однак звернемо увагу на те, що для юридичних осіб верхні

межі штрафу по всіх категоріях злочинів є чітко визначеними. Щодо фізичних осіб законодавець не зв'язує себе при конструюванні санкцій приписами ст.ст. 12, 53 КК України, адже в санкціях норм Особливої частини КК можуть передбачатися більші розміри штрафу, ніж ті, що регламентовані в Загальній частині. Таким чином, фінансові обмеження для фізичних осіб можуть дорівнювати, а можуть бути навіть більшими, ніж для юридичних.

У зв'язку із викладеним вбачається необхідним ще раз наголосити на тому, що варіант моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб, обраний вітчизняним законодавцем, вимагає ретельного аналізу та суттєвої доробки. Сам факт регламентації такої моделі неможна вважати ознакою «європеїзації» кримінально-правового регулювання. Системні протиріччя у тексті кримінального законодавства не сприяють реалізації принципу верховенства права, складовою частиною якого є правопевність – знання та розуміння сторонами кримінально-правових відносин «правил гри», що стає можливим лише тоді, коли кримінальний закон сформульований доступно, логічно, без внутрішніх суперечностей, вичерпно регулюючи певні суспільні відносини.

На нашу думку, загалом заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вимагають кардинального перегляду, і, у першу чергу, це стосується тих заходів, які співпадають з видами покарання.

АБАКІНА-ПІЛЯВСЬКА
Людмила Миколаївна

МОДЕЛІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Причетність до злочину у доктринальному кримінально-правовому вимірі трактується із різних підходів, пройшовши історично довгий шлях еволюції від складової частини вчення про співучасть, особливої форми співучасті, – до самостійної категорії кримінального права. Однак, на сучасному етапі становлення предмета дослідження пропонується визначення причетності до злочину як самостійного правового інституту на сучасному етапі її становлення як у площині науки, так і в законодавстві, як в соціологічному, так і політико-правовому полі.

Так, причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, яке не сприяло та не обумовлювало його вчинення.